

**ZNANSTVENI SKUPOVI,
IZLOŽBE**

Osvrt na izložbu “Od Danice do Jasenovca: izložba u povodu obilježavanja 80. godišnjice ukidanja prvog ustaškog koncentracijskog logora” autora Martine Barešić i Đorđa Mihovilovića

Ustaška politika terora prema “nepoćudnim i pogibeljnim” dijelovima društva u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj bila je usmjerena ponajprije prema progonu židovskog, srpskog i romskog manjinskog naroda te prema političkim protivnicima, poput Hrvata antifašista. Jedna od značajnih poluga u tom sustavu terora bila je izgradnja sustava logora. O tome primjerice govori Mirko Peršen 1966. u svojoj knjizi *Ustaški logori*, koja se može smatrati jednom od cjelovitijih (sintetskih) prikaza sustava ustaških logora. Peršen u ovom djelu shvaća sustav ustaškog terora prema zatočenicima logora kao način da ih se „psihički i moralno potpuno uništi“, da se pojedincu „ubije njegovo dostojanstvo“ i „skrši“ njihov „otpor“. Pritom navodi sljedeće: „[...] režim u logoru bio je nastavak prethodnog tretmana prema čovjeku prilikom hapšenja, ispitivanja i odvođenja. To je bio jedan cjeloviti sistem, dobro proučen i razrađen. Ustašama je bilo jednostavnije ubiti čovjeka negoli napraviti bilo što drugo. Ljudi su bili prepušteni neobuzdanim, primitivnim i zbog toga još svirepijim elementima u kojima nisu razvijeni humani osjećaji nego im je fašistička ideologija usađivala i potencirala brutalnost.“ (Mirko Peršen, *Ustaški logori*, Zagreb: Stvarnost, 1966., 111.)

Iako je od početka Drugog svjetskog rata, kada su uspostavljeni ovi logori, protekla 81 godina, i dalje postoje određena tematska područja vezana za ustaški sustav terora koja iziskuju dodatna historiografska i druga znanstvena istraživanja. U tom kontekstu je potrebno istaknuti izložbu “Od Danice do Jasenovca: izložba u povodu obilježavanja 80. godišnjice ukidanja prvog ustaškog koncentracijskog logora”, koju su u travnju 2022. godine u prostoru Spomen-područja Jasenovac postavili tamošnji kustosi Martina Barešić i Đorđe Mihovilović.

Izložba se sastoji od tri izložbena dijela, podijeljena na panoe. Prvi pano je uvodni, na kojem su autori istaknuli povijesno-kronološki kontekst izgradnje sustava ustaških logora. Tako je navedeno kako su ustaške vlasti slijedeći „uzor“ nacističkih vlasti osnovali sustav sabirnih i koncentracijskih logora. Ustaške su vlasti 15. travnja 1941. osnovale logor Danica u blizini Koprivnice, kao prvi koncentracijski logor u NDH. Državni sustav NDH putem svojih institucija Ravnateljstva za javni red i sigurnost i Ureda III Ustaške nadzorne službe, upravljao je ovim i drugim logorima. Logorom Danica upravljao je Martin Nemeč. U samom logoru bile su zatočene skupine Srba, Roma i Židova te Hrvata komunista, koje su tamo bile mučene na različite načine. Autori navode kako u samom logoru Danica „nije bilo organiziranih masovnih likvidacija“, no bila su vršena „pojedinačna ubojstva“. Većina zatočenika logora Danica bila je od sredine 1942. odvedena u druge logore, a sam logor je u rujnu iste godine raspušten.

Barešić i Mihovilović nastojali su na uvodnom panou prikazati živote zatočenika logora Danica i to putem njihovih fotografija, biografija, raznih arhivskih dokumenata. Tako je primjetno metodološko usmjerenje autora izložbe na prikaz (perspektivu) samih logoraša kao žrtava ustaške politike terora, dok je istodobno izostavljen prikaz izvršitelja te politike, tj. izostavljena je perspektiva počinitelja zločina. U ovom dijelu izložbenog postava prikazane su sažete biografije zatočenika logora Danica: Branko (Petra) Vojnović, Mihovil (Valentina) Pavlek – Miškina, Nikola (Nikole) Jonica, Zlatko (Regine) Schwartz, Josip (Juraja) Rakar – Pepi, Milan (Dmitra) Bosanac, Sofija (Slavka) Bakarić – Velika Buca, Ante (Lovre) Korčulanin, Mirko (Julija) Präger, Miroslav (Lavoslava) Friedmann, Šime (Ante) Lukačić – Ho-Ši-Min, Želimir (Josipa) Pomper – Bimbi, Marijan (Ljudevita) Krajačić – Španac, Ivan (Vjekoslava) Benevoli, Rudolf (Franje)

Hrozniček, Josip (Jakova) Treursić – Bepo, Ivan (Antona) Cetinić – Bile, Stjepan (Ivana) Kavurić, Ante (Ante) Zorica, Branko – Blaž (Blaža) Jeličić, Mirko (Jovana) Gužvica. Biografije su upotpunjene popisom izvora i literature. Uz pojedine biografije prikazani su arhivski dokumenti, poput „Molba za puštanje željezničara zatočenih u logoru Danica“, „Izveštaji o uhićenju Mihovila Pavleka – Miškine“, „Izvadak iz osobnika učitelja Nikole Jonice“, „Obavijest Ministarstva bogoštovlja i nastave NDH o umirovljenju prof. Zlatka Schwartza od 3. lipnja 1941. godine“, policijski kartoni zatočenika i dr. Život žrtava nastojalo se prikazati i kroz dopisnice i pisma samih zatočenika, poput dopisnica zatočenika Milana Bosanca, Sofije Bakarić – Velike Buce. Zatim su objavljena i svjedočanstva o zatočenicima logora Danice i Jasenovca, koja su nakon rata davali članovi njihovih obitelji pred Komisijom za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača. Značajno je što su autori izložbe objavili i svjedočanstva preživjelih logoraša Branka Jeličića, Vinka Zadravec, Josipa Vidana, Milana Pollaka. Posebno su istaknuti slikovni prilozi na izložbi, poput fotografija zatočenika logora Danica. Autori izložbe koristili su grafike Zlatka Price, koji je također bio jedan od zatočenika logora Danica. On je ubrzo nakon rata izradio niz grafika (objedinjeni u grafičkoj mapi *Ljudi iz logora Danica*) koje su prikazivale zatočenike i njihov život u logoru. Naslovi grafika su: „Danica“, „Sprema se za ispit“, „Kuća strave“, „Španjolac“, „Mala Srbija“, „Djedica iz Slavonije“, „Četiri naprama jedan“, „Jedan od nepokolebivih“, „Trecu godinu u logoru“. Na kraju panoa, autori su objavili kronološki prikaz u obliku grafike naslovljen „*Transporti logoraša Danica – Jasenovac*“. On jasno prikazuje kronologiju rada logora Danica, od njegovog osnutka u travnju 1941. do raspuštanja u lipnju (rujnu) 1942.

Drugi dio izložbe izložen je na panou kojim autori analizirajući istraživanja dr. Zdravka Dizdara o logoru Danica (koja su 2017. i 2020. objavljena u trosveščanom djelu u izdanju Muzeja grada Koprivnice) nastoje prikazati etničku i spolnu strukturu zatočenika logora Danica. Tako je navedeno kako je Dizdar utvrdio imena 4349 zatočenika, od koji su većina njih bili muškarci (91%), a tek manji dio su činile žene (9%). Većina zatočenika bili su Srbi (64%), a druge zatočenike su činili Židovi (19%), Hrvati (12%), Romi (4%) te manji broj Bošnjaka, Crnogoraca, Slovenaca, Mađara, Ukrajinaca, Čeha, Makedonaca, Rusa i Rumunja. Većina zatočenika logora Danica, njih oko 85%, je nakon transporta iz tog logora bila ubijena u drugim logorima, poput logorskog sustava Gospić, Jasenovac, Auschwitz, u Lepoglavi, Lobargradu, Đakovu, Kamporu te logorima Trećeg Reicha u Njemačkoj, Austriji i Norveškoj. Barešić i Mihovilović usporedili su „Poimenični popis žrtava KL Jasenovac 1941.-1945.“ s podacima o poimeničnim žrtvama logora Danica koje je nedavno objavio Zdravko Dizdar. Usporedbom ovih podataka autori su zaključili kako je „mogući broj bivših zatočenika Danice stradalih u sustavu ustaškog koncentracijskog logora Jasenovac nešto veći“. Oni su utvrdili da je kroz logor Danica i jasenovački sustav logora „prošlo“ 899 zatočenika, od toga je dio njih bio upućen u druge logore ili su bili kasnije slobodni (razmijenjeni, amnestirani, pobjegli i dr.). Kako bi što jasnije objasnili sudbinu zatočenika Danica autori su izradili kartu „Kretanje zatočenika koji su prošli kroz logor Danicu i logore iz sustava KCL Jasenovac“. Uz kartu prikazana je fotografija logora Danica, na kojoj je vidljiv ustaški stražar u logoru Danica i dio zgrada koje su činile sam logor. Ostali dio izložbe čine dva poimenična popisa žrtava. Prvi popis je naslovljen „Zatočnici koji su prošli kroz logor Danica kod Koprivnice i potom izgubili život u logorima iz sustava koncentracijskog logora Jasenovac“. Uz imena zatočenika koji su prikazani abecednim slijedom, navedena je njihova godina i mjesto rođenja, etnički identitet, godina deportacije i logori u kojima su bili zatočeni. Drugi popis je naslovljen „Zatočnici koji su preživjeli/prošli kroz logor Danica kod Koprivnice i logore iz

sustava koncentracijskog logora Jasenovac“, u kojem su na identičan način navedena imena zatočenika. Nakon popisa objavljen je dio fotografija navedenih zatočenika logora Danica.

U posljednjem dijelu izložbe autori su prikazali jasenovački sustav logora, gdje je transportiran dio zatočenika iz logora Danica. Jasenovački sustav logora činio je nekoliko logorskih jedinica, a uz njih i logorske ekonomije, gdje su zatočenici bili prisiljeni raditi sezonske poljoprivredne poslove. Treći dio ovog logorskog sustava činila su stratišta na kojima su bili ubijeni zatočenici, a najveće od njih bilo je u blizini sela Donja Gradina, gdje je, prema autorima, do danas otkriveno oko 120 masovnih grobnica. Jasenovački logor osnovan je u kolovozu 1941, a djelovao je do sve do 22. travnja 1945. godine. Barešić i Mihovilović su zatim ukratko objasnili razloge odabira mjesta Jasenovac za izgradnju sustava logora te pritom naveli kako su u njemu bili zatočeni Srbi, Židovi, Romi, te Hrvati i bosanskohercegovački muslimani kao politički zatvorenici. Autori ističu kako je ovaj logor činio „stratište za većinu onih koji su u njega ušli, bez obzira na nacionalnu, vjersku, rasnu ili ideološku pripadnost“. Kako bi se razumjela sudbina zatočenika iz logora Danica, koji su bili transportirani u jasenovački sustav logora, autori su odabrali dio relevantne građe. Tako su prikazali nekoliko fotografija s prikazima određenih dijelova jasenovačkog logora, poput ulaza u logor. Veći dio ovog izložbenog postava čine biografije zatočenika, koje su upotpunjene popisom izvora i literature. Tako su prikazane biografije sljedećih zatočenika: Ljubica (Tome) Šagi rođ. Dobrinčić, Jozefina-Fina (Marijana) Grković rođ. Rebrina, Blanka (Aloisa-Vjekoslava) Pollak rođ. Fischl, Remigij (Dragutina) Bujanj, Marko (Jure) Zovko, Božo (Ferdinanda) Schwarz/Švarc, Lazar-Lazo (Tome) Bosanac, Marija (Juliusa) Eker-Manolić, Franjo (Martina) Pavlov, Sofija (Janka) Jović – Sosa, Nikola (Jurice) Pejnović, Radivoj-Radek (Mavre) Sattler, Ivan (Wilhelma) Schwarz, Vladimir-Vlado (Luke) Boban – Vladura, Milovan-Mića (Dušana) Zec, Lucija (Paška) Borjan rođ. Jurin, Božidar (Dume) Jadrešin – Dule. Uz same biografije zatočenika objavljeni su arhivski dokumenti vezani za njihovo deportiranje iz logora Danica u jasenovački logor. Zanimljive su dopisnice koje su zatočenici slali svojim obiteljima. Zatim su objavljena svjedočanstva obitelji ubijenih zatočenika pred Komisijom za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača te svjedočanstva samih preživjelih zatočenika, poput Marije Eker, Vladimira Bobana i Bogde Jadrešina.

Autori izložbe su se fokusirali na prikaz logora Danica i Jasenovac kao dijela ustaške politike terora, nastojeći objasniti totalitet stradanja žrtava kroz izbor relevantnih dokumenata, fotografija i svjedočanstava. Imajući na umu određena prostorna i druga organizacijska ograničenja s kojima su se autori izložbe suočili, upravo taj aspekt žrtava, njihovog života prije i poslije progona, bilo bi zanimljivo i vrijedno šire prikazati na izložbi. Autori nisu svoj metodološki pristup u odnosu na žrtve prikazali na uobičajeni (pomalo šablonski) način grupiranja po etničkim skupinama, već su nastojali prikazati balansiraniji prikaz žrtava, bez obzira na njihovu etničku, socijalnu ili vjersku različitost. Svakako izložbi nedostaje audiovizualnog i multimedijalnog sadržaja koji bi dodatno upotpunio razumijevanje ove kompleksne tematike, npr. kroz prikaz same strukture logora Danica i Jasenovac, ili kao mogućnost da se posebno (dodatno) istakne perspektiva samih žrtava, npr. slušanjem svjedočanstva preživjelih zatočenika i (ili) njihovih potomaka. Multimedijalna tehnologija danas omogućava virtualni pristup što bi dodatno moglo proširiti zanimanje za njeno (međunarodno) praćenje. Izložba je postavljena samo na hrvatskom jeziku i ne postoji mogućnost praćenja na nekom drugom jeziku. Time, nažalost, ova izložba ostaje nepristupačna međunarodnom dijelu posjetitelja. Svi navedeni prijedlozi, u želji da budu konstruktivni, samo naglašavaju potrebu snažnije potpore političke i akademske zajednice samom radu Spomen-područja Jasenovac u očuvanju kulture sjećanja na žrtve Drugoga svjetskog

rata. Stoga treba pozdraviti i same najave središnjih državnih vlasti, prilikom komemoracije u Jasenovcu u travnju ove godine, o tome kako se planira proširiti i snažnije materijalno i na druge načine poduprijeti rad kolega u Spomen-području Jasenovac, jer bi se time ovoj memorijalnoj instituciji (dodatno) omogućilo šire muzeološko, znanstveno i obrazovno djelovanje.

Danijel Vojak

PROTIV RUSKE AGRESIJE NA NEZAVISNU UKRAJINU

Već nekoliko dana vodi se okrutan rat i na lažnim povijesnim premisama utemeljena agresija režima Vladimira Putina na neovisnu Ukrajinu. Naciji koja se formirala još u XIX. stoljeću, u doba postanka nacionalnih ideja, osporava se pravo na samobitnost i demokratski izabranu vlast te vlastitu vanjskopolitičku i sigurnosnu orijentaciju. Želi se pokoriti cijeli ukrajinski narod i njegovu državu staviti pod kontrolu Moskve. Tragični događaji koji su tu, nedaleko od nas, uvelike podsjećaju na zbivanja u Hrvatskoj 1991. godine.

Hrvatski povjesničari stoje čvrsto uz temeljna načela demokracije i dosadašnjeg međunarodnog poretka te poštuju pravo svake države na slobodu i neovisan put u osiguranju interesa svojih stanovnika.

Kao što smo prije trideset godina, u slučaju nasilnog pokušaja očuvanja Jugoslavije, tvrdili da se „nikakva državna zajednica ne može nasiljem održati, ako joj se protive njezini narodi, građani, stanovnici“, danas ističemo da se nijedna državna zajednica ne smije nasiljem pokoravati i uništavati, da narod i građani svake zemlje imaju pravo na izbor svoje vlasti po demokratskoj proceduri i na slobodnim izborima te da je nedopustivo izvana grubom silom rušiti postojeći demokratski poredak i instalirati poslušnike na vlasti.

Ukrajina ima svoju povijest, Ukrajinci su davno počeli formirati svoj nacionalni osjećaj, ostvarili su državnu nezavisnost prije tri desetljeća, a na demokratskim su izborima izabrali zastupnike u parlamentu i predsjednika republike. Imaju pravo na izbor vlastita puta i nikakva ih sila u tom ne smije sprečavati.

Solidarni s Ukrajinčima i Ukrajinom!

Zagreb, 27. veljače 2022.

prof. dr. sc. Damir Agičić, predsjednik
Hrvatski nacionalni odbor za povijesne znanosti

prof. dr. sc. Željko Holjevac, predsjednik
Društvo za hrvatsku povjesnicu

[objavljeno na portalu <http://historiografija.hr/?p=30178>]